

QARAQALPAQ JÍRAWLARÍNÍN REPERTUARÍ

Maxammatdinova Lola Maxammatdinovna – *docent*

“Folklor hám etnografiya” kafedrası baslıǵı,

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filiali

РЕПЕРТУАР КАРАКАЛПАКСКИХ ЖЫРАВОВ

Махаматдинова Лола Махаматдиновна – *доцент*

Заведующий кафедрой фольклора и этнографии,

Нукусского филиала Государственного института искусств и культуры Узбекистана

REPERTOIRE OF THE KARAKALPAK JIROVS

Makhamatdinova Lola Makhamatdinovna – *Associate Professor*

Head of the Department of Folklore and Ethnography

Nukus branch of the Uzbekistan State Institute of Arts and Culture

Tayanch soʻzlar: jirov, doston, ustoz, sozanda, folklore.

Rezyume. Bu maqolada jirovlar botirlik qoʻshiqlarining asosiy ijrochilari ekanligi, Soppasli Sipira jirov haqida koʻp afsonalar, rivoyatga aylanganligi, jirovchilik sanʼatining juda qadimdan kelayotganligi haqida soʻz etiladi.

Ключевие слова: жиров, эпос, учитель, музыкант, фольклор.

Резюме. В этой статье говорится о том, что жырау являются основными исполнителями песен о храбрости, о том, что о Сыпыре-жырове из Соппаслы существует много легенд и преданий, и о том, что искусство жырау издавна существует.

Key words: zhyrau, epic, teacher, musician, folklore.

Summary. This article discusses that the zhyrau are the primary performers of songs about bravery, that there are many legends and legends about Sypyr-zhyrau from Soppasly, and that the art of zhyrau has existed since ancient times.

KIRISIW. Qaraqalpaq xalqınıń ásirler boyı qalıplesip, rawajlanıp kelgen bay muzıka mádeniyatı milliy ruwxıyatımızdıń ajırmalas bólegi bolıp esaplanadı. Qaraqalpaq jırawshılıq óneriniń tamırı uzaq ásirlerge barıp taqaladı. Jırawlar qobız benen batırılıq dástanların jırlap, xalıqtı erlikke, birlikke, miynetke, watanǵa hám el-jurtqa sadıqlıqqa úndegen. Olar tek ǵana qosıq atqarıwshı emes, al xalıqtıń tariyxın, dástúrin, úrip-ádetin hám ruwxıy qádiriyatların saqlawshı hám en jaydırıwshı óner iyesi bolǵan. Sol sebepli jırawshılıq ónerin úyreniw arqalı qaraqalpaq xalqınıń kóp ásirlik tariyxı menen mádeniyatınıń ózgesheliklerin tereńirek túsiniw múmkin.

Bul maqalada qaraqalpaq jırawshılıq óneriniń qalıplesiw tariyxı, onıń xalıq mádeniyatındaǵı ornı, jırawlardıń atqarıwshılıq sheberligi hám qobız benen baylanıslı dástúrleri haqqında sóz etiledi. Sonday-aq Soppaslı Sipira jırawdın baslanıp, keyingi dáwirlerdegi belgili jırawlarǵa shekem jetip kelgen bul ullı óner dástúrińiń áhmiyeti ashıp beriledi.

USÍLLAR

Qaraqalpaq muzıka mádeniyatı hám jırawshılıq óneri haqqında maǵlıwmatlar izbe-iz bayanlanǵan. Jırawshılıq óneriniń áyyemnen búgingi kúnge shekemgi rawajlanıwına itibar

berilgen. Jırawshılıqtıń xalıq mádeniyatındaǵı ornı hám áhmiyeti talıqlanǵan. Muzıka, ádebiyat, tariyx hám kórkem-ónerdiń óz-ara baylanısı bir pútın halda kórsetilgen. Maqala tariyxıy-salıstırmalı hám analitikalıq usılǵa jazılǵan.

NÁTIYJELER HÁM TALQILAW

Qosıq nama sazları adamlardı hadal miynetke, doslıqqa, watanǵa, ana-jerge súyispenshilikke, bekkem muxabbat, qaharmanlıqqa ruwxlandırıp, estetikalıq yosh penen zawıqqa bólep keldi. Xalqımızdıń ishinen shıqqan óner iyeleriniń atqarıw sheberlikleri arqalı xalıq qosıqları menen nama sazları, tariyxıy jırları menen, úgit-násiyatqa mol terme-tolǵawları, xalqımızdıń tilegine say bolıp, quwanış penen shadlıǵın, muń-sherın, kewil-xoshın, arzıw ármanları menen niyetlerin hár tárepleme sáwlelendirip keldi.

Qaraqalpaq xalqınıń tariyxı menen mádeniyatı uzaq ótmishten baslanıp rawajlanıp kelmekte. Qaraqalpaq xalqınıń muzıka mádeniyatı, ádebiyatı menen kórkem-óneri biri-biri menen tıǵız baylanısta rawajlanıp kiyatırǵanı tariyxıy dereklerden málim.

Qaraqalpaq xalqınıń jasaǵan zamanına, dáwirine say, ózine tán muzıka mádeniyatına, kórkem-ónerine, awızeki hám jazba ádebiyatına,

jırawlarına, baqsılarına, qıssaxanlarına, qosıqshılarları menen sazende góyendelerine iye bolǵanlıǵı hámmege málim.

Házirgi kúnde milliy mádeniyatımızǵa, onıń hár tárepleme rawajlanıwına úlken dıqqat awdarılıp, muzıka mádeniyatımızdın ósip rawajlanıwına úlken kewil bólinip atırǵanlıǵınıń guwasımız. Xalqımızdın ótmishtegi hám házirgi muzıka mádeniyatı, muzıkaları, qosıq-namaları, dástan qosıqları, sonday-aq milliy saz áspablardı muzıka oqıw orınlarında, mekteplerde, mádeniyat hám kórkem-óner kolledjleri menen, joqarı oqıw orınları bolǵan institut hám universitetlerdın muzıka bólimlerinde oqıtılıp, olardıń oqıw baǵdarlamalarınan keńnen orın alıp atır.

Qaraqalpaq xalqınıń jırawshılıq óneri eń eskiden kiyatırǵan súyikli ónerpazlarımızdın bir toparın quraydı. Olardıń sazi menen sózi miynet adamlardıń tilegine únles, tilegine say bolıp keledi. Xalıqtın ádebiyatı menen kórkem-óneriniń rawajlanıwında belgili dárejede ules qosqan atqarıwshılardıń xızmeti xalqımızdın kóp ásirlik tariyxınıń altın betlerin tolıqtıradı. Olar ózleriniń kelip shıǵıwı jaǵınan tereń tariyxıy tamirlarına iye. Qaraqalpaq xalqınıń áyyemnen kiyatırǵan basıp alıwshılardı hám ústem toparlardı qarsı gúresi. Olardıń joqarı morallıq qasiyetleri, miynet qatnasıqları, úrip-ádeti, mádeniyatı atqarıwshılar tárepinen óz dóretiwshiliginde kórkem boyawlar menen sızip berilgen. Sonlıqtan da xalıq namaların saqlaw, rawajlardırıw dásturinde atqarıwshılardıń tutqan ornı oǵada ullı.

Atqarıwshılar jıraw, baqsı, qıssaxan, sazende, qosıqshı bolıp bir neshe topardı bólinedi. Sonıń qaraqalpaq xalqınıń sol massegetler dáwirinen kiyatırǵan eń eski ónerpazı esaplanadı. Sonday-aq Orta Aziya hám Qazaqstan xalıqları arasında da qobız benen atqaratuǵın jırawshılıq óneriniń kútá erteden kiyatırǵanlıǵı málim.

Jırawlar batırлық jırlarınıń tiykargı atqarıwshıları esaplanıp, olar xalıq basındaǵı awır miynet, joqshılıq zarı, tereń qayǵısına sherikles, dártine dártles bolıp, qayǵısın umıttırıwdıǵı jalǵız kewil xoshı bolıp mın-mınlaǵan tıńlawshı auditoriyasınıń júreǵin terbetip otırdı.

Atı ańızǵa aynalǵan Sopbaslı Sıpıra jıraw

menen Qorqıt ata, Asan qayǵıdan tartıp, sońǵı belgili bolıp júrgen Toqtamıs xannıń saray jırawları Kamalzada, Jahan, Mirza. XVIII-XIX ásirde jasaǵan Jiyen Xalmurat, Qazaqbay, Shankót, Erbay, Jiyemurat, Nurabulla, Aytuwar, Qabıl, Bekmurat, Qurbanbay, Erpolat, Xojambergen (ógiz jıraw), Esemurat, Qıyas, Paleke, Atamurat, Óteniyaz, Qulamet, Arzımbet, Jumabay, Shamurat, Jaqsılıq hám t.b. xalıq poeziyası menen iskusstvosında atın shıǵarǵan talay jırawlar atqarıwshılıq ónerimizdın kóp ásirlik dástúrin búgingi kún menen ushlastırıwdı sadıqlıq penen xızmet etip keledi. Olardıń atqarǵan «Alpamıs», «Qoblan», «Qırıq qız», «Erqosay», «Ershora», «Edige», «Ersayım», «Sháryar» dástanları óziniń keń auditoriyasına iye bolıp, xalıq tárepinen tereń súyispenshilikke bólenip keldi. Atqarıwshılar ulıwma qaraqalpaq iskusstvosında yadikeshlik hám improvizatorlıq dárejesi jaǵınan oǵada kúshli ónerpazlar bolıp esaplanadı. Olar nebir qıyın namalar, mınlaǵan dástan qatarların yadlap alıp, uzaq-uzaq tańlarǵa sozılǵan keshelerde xalqımızǵa ruwxıy lázzet baǵısladı. Olar aktyor jaqta-aktyor, saxna joqta-saxna, solist jaqta-solist wazıypasın atqarıp, óner-mádeniyatımızdı xalıqqa taratıwshı sheberleri boladı. Sonlıqtan xalıq óz atqarıwshıların tereń xúrmetlep, olardıń atqarıwshılıq talantına tań qalıp ilahiyda káramatlı kúsh dep tusinedi.

Qaraqalpaqlar arasında Soppaslı Sıpıra jıraw haqqında kóp ǵana legendalar, ańızǵa aylanǵan hikmetli sózler keń taraǵan. Bulardıń hámmesi de onı qaraqalpaq jırawshılıq iskusstvosınıń atası sıpatında kórsetedi. Qobız shertiw, jır jırlaw, yaǵnıy jırawshılıq iskusstvosınıń eń dáslepki dereǵı házirgi qaraqalpaq jıraw-baqsıları Soppaslı Sıpıra jıraw menen baylanıstırıladı.

Kiyingi dáwirdegi qaraqalpaq jırawlarınıń eń iri wákilleri Xojambergen (Ógiz jıraw), Erpolat, Qurbanbay, Esemurat, Qıyas jırawlar Sıpıra jırawdı qaraqalpaq jırawlarınıń eń ullı ustazı dep esaplaydı. Biz joqarıda jırawlar qaxarmanlıq dástanlardı qobız benen atqarǵan dedik. Sonlıqtan jıraw degenimizde biz qobızdı eske alamız.

Paydalanǵan ádebiyat

1. Ayımbetov. Q. “Xalıq danalıǵı”, “Qaraqalpaqstan” baspası Nókis. 1988-jıl.
2. N.Japaqov, Q.Mámбетov, K.Sultanov, A.Kárimov «Qaraqalpaq ádebiyatı tariyxı» Nókis Qaraqalpaqstan-1983 j